

Jongensjaren

ISBN 9789086410989

Oorspronkelijke titel: The story of my boyhood and youth

Eerste druk: Houghton Mifflin Company, Boston 1913

Tekst © John Muir

Vertaling en inleiding © Pauline van de Ven 2025

Omslag © Auteursdomein

Auteursdomein, Amsterdam 2025

JONGENSJAREN is geschreven door een van 's werelds grootste natuurbeschermers. Muirs natuurboeken bereiken een miljoenenpubliek en tal van parken, bossen, meren, straten en scholen zijn naar hem vernoemd. Wat het boek actueel maakt is dat het aansluit bij de herwaardering, ook in religieuze kringen, van dieren naar een meer aan de mens gelijkwaardige plaats in het ecosysteem. Maar vóór alles is het gewoon het onvergetelijke levensverhaal van een Schotse jongen die op een avond te horen krijgt: 'je hoeft geen huiswerk meer te maken, morgen gaan we naar Amerika!' en die de oceaan oversteekt naar een avontuurlijk pioniersbestaan in de Amerikaanse wildernis.

Jongensjaren

HOOFDSTUK I

Jongensjaren in Schotland

ALS JONGEN in Schotland hield ik van alles wat wild was, en mijn hele leven ben ik steeds meer gaan houden van wilde plekken en wilde dieren. Hoewel het grootste deel van het land in vlakke cultivaties lag, was er rond mijn geboorteplaats Dunbar aan de stormachtige Noordzee geen gebrek aan wildheid. Met stevige blozende speellukeraden, zo wild als ikzelf, hield ik ervan om door de velden te zwerven om de vogels te horen zingen, en over het strand te slenteren om naar schelpen en zeewieren te kijken en naar paling en krabben in de poelen tussen de rotsen als het eb was. Het mooist vond ik het om de golven op de zwarte landtongen en rotsachtige ruïnes van het oude Dunbar Castle te zien beuken als het stormde en de zee en de lucht zich vermengden tot één geheel.

Het kwam niet bij ons op om te spijbelen, maar vanaf vijf of zes jaar liep ik bijna elke vrije zaterdag weg naar de kust of de velden, en ook elke dag in de schoolvakanties behalve op zondag - hoewel ik ernstig gewaarschuwd werd dat ik in de tuin moest spelen anders zou ik slechte gedachten leren denken en slechte woorden zeggen. Allemaal te vergeefs. Ondanks pijnlijke straffen, waarvan het vooruitzicht ons als een schaduw volgde, bleef de natuurlijke wildheid die ons in het bloed zat op een koers die zo oud, onveranderlijk en glorieus was als die van de sterren.

Mijn vroegste herinneringen aan het platteland gaan over korte wandelingen met mijn grootvader toen ik misschien nog geen drie jaar oud was. Tijdens een van deze tochten nam grootvader me mee naar de tuinen van Lord Lauderdale, waar ik vijgen zag groeien tegen een zonnige muur en er een paar proefde, en waar ik zoveel appels mocht eten als ik wilde. Tijdens een andere gedenkwaardige wandeling in een hooiveld, toen we gingen zitten uitrusten op een

baal hooi, hoorde ik een scherpe, schrille kreet, en opspringend wees ik grootvader er enthousiast op. Hij zei dat hij alleen de wind hoorde, maar ik stond erop in het hooi te graven en het om te keren totdat we de bron van het vreemde opwindende geluid ontdekten - een moeder veldmuis met een half dozijn naakte jongen aan haar tepels. Dit was voor mij een wonderbaarlijke ontdekking. Geen jager had opgewondener kunnen zijn bij het ontdekken van een beer en haar welpen in een hol in de wildernis.

Ik werd naar school gestuurd voordat ik vier was. De eerste schooldag was ongetwijfeld vol wonderen, maar ik kan me er geen herinneren. Ik weet alleen dat de dienstbode mijn gezicht waste en dat ik zeep in mijn ogen kreeg, en dat moeder een groen zakje met mijn eerste boek erin om mijn nek had gehangen zodat ik het niet zou verliezen, en dat het in de zeewind als een vlag achter me aan waaide. Maar voordat ik naar school werd gestuurd had mijn grootvader, zo werd me verteld, me mijn letters al geleerd aan de hand van de uithangborden van winkels aan de overkant van de straat. Ik kan me goed herinneren hoe trots ik was toen ik me door het eerste kleine boekje heen naar het tweede had geworsteld, dat groot en belangrijk leek, en verder naar het derde. De overgang van het ene boek naar het andere was een grootse triomftocht die me levendig is bijgebleven.

In het derde boek stonden behalve eenvoudige lees- en spellessen ook interessante verhalen. Het beste vond ik *Llewellyns hond*, het eerste dier dat bij me opkomt na de de muis in het hooiveld. Het boeide en ontroerde me zo intens, en sommige van mijn klasgenoten ook, dat we het telkens opnieuw lazen, op school en thuis, en bittere tranen stortten over het lot van de hond Gelert. Het dappere, trouwe dier werd gedood door zijn baas die bloed op zijn vacht zag en dacht dat de hond zijn zoon had verslonden.

We moeten ver teruggaan in de tijd om te zien hoe groot een kinderhart kan zijn voor verdriet en medeleven, niet alleen met dieren maar ook met vrienden en burens. Dit oude verhaal uit vervlogen tijden springt er tussen de verscheidenheid van vroege herinne-

ringen zo duidelijk uit alsof ik zelf bij die Welshe jachtpartij was geweest, of ik de hoorns had horen schallen, Gelert had zien doden, of ik had meegezocht naar het vermiste kind en het uiteindelijk lachend in de struiken had gevonden naast de doodgebeten wolf, en of ik met Llewellyn had gehuild over het trieste lot van zijn edele, trouwe hondenvriend.

Een van mijn andere favorieten in dit boek was Southey's gedicht *The Inchcape Bell*, een verhaal over een priester en een piraat. Een goede priester hing een grote bel aan de gevaarlijke Inchcape Rock, om zeelieden te waarschuwen bij donker stormachtig weer. Hoe groter de storm en hoger de golven, hoe luider de bel klonk. Op een mooie dag, zo ging het verhaal, toen de bel zachtjes klonk, voer de boosaardige piraat Ralph de Rover naar de rots en zei: 'Ik zal de Abt van Aberbrothok een loer draaien en die bel tot zinken brengen.' Hij sneed het touw door en met een gorgelend geluid zonk de bel naar de bodem. Daarna zeilde Ralph de Rover weg. Hij doorkruiste de zeeën vele dagen. Rijk geworden van geplunderde buit, zette hij daarna koers naar de kust van Schotland. Toen brak er een verschrikkelijke storm los met wolkenduisternis en nachtzwart en hoog bulderende golven. 'Geen idee waar we zijn,' riep de piraat. 'Ik wou dat ik de Inchcape bel kon horen.' En het verhaal vertelt hoe de ellendige rover zijn haar uittrok en zichzelf vervloekte in zijn wanhoop toen het schip met een siddering op de Inchcape Rock stootte. Ralph zonk met buit en al naar de bodem, naast de bel van de goede priester. Het verhaal sprak tot onze liefde voor nobele daden en voor wildheid en eerlijk spel.

Een hoop angstaanjagende ervaringen van die eerste schooltijd kwamen voort uit misdaden die werden gepleegd door de beheerder van een goedkoop logement in Edinburgh, die arme dakloze stakkers voor een penny of zo per nacht op banken of op de vloer liet slapen. Wanneer de vriendelijke Dood hen verlostte, verkocht hij de lichamen voor ontleding aan dokter Hare van de medische school.

Dienstmeisjes vertelden ons dat *Dandy Doctors*, gekleed in lange zwarte mantels en voorzien van een voorraad pleisters, 's nachts rondzwierven over de landweggetjes en zelfs door sommige straten in de stad, op zoek naar kinderen om te wurgen en te verkopen. De werkwijze van de *Dandy Doctor*, zo legden ze ons uit, was ons kleine jongens bliksemsnel een pleister op het gezicht te plakken om mond en neus te bedekken en ademhaling en hulpgeroep te smoren. Dan zou hij ons onder zijn lange zwarte mantel stoppen en ons naar Edinburgh brengen om verkocht en in stukjes gesneden te worden zodat mensen konden leren hoe we in elkaar zaten. We spraken de naam *Dandy Doctor* altijd uit in een angstige fluistering en durfden nooit na het donker naar buiten.

In de winter was het donker voordat de school dicht ging en bij zwaar weer hadden we soms moeite de weg naar huis te vinden, tenzij een knecht met een lantaarn ons kwam halen. Tijdens de *Dandy Doctor*-episode werd de school eerder gesloten. Als we tot het gewone uur werden vastgehouden kon de leraar ons met geen stok naar buiten krijgen. We zouden liever de nacht zonder avondeten op school doorbrengen dan de dokters die ons buiten opwachten te trotseren. Tussen het schoolgebouw en de hoofdstraat moesten we een heuvel op, de Davel Brae genaamd. Op een avond, toen we vlak voor het donker de heuvel op renden, riep één van de jongens: 'Een *Dandy Doctor*! Een *Dandy Doctor*!' Hals over kop vluchtten we terug naar het schoolgebouw. Ik kan me het gezicht van Mungo Siddons, onze leraar, nog goed herinneren. Hij maakte grote ogen en vroeg zich af wat er in ons was gevaren, totdat één van de oudere jongens buiten adem uitlegde dat er een grote *Dandy Doctor* op de Brae was en we niet naar huis konden. Anderen bevestigden het vreselijke nieuws. 'We hebben hem duidelijk gezien, met zijn lange zwarte mantel om ons te verbergen en een pleister in zijn hand.' We waren in zo'n staat van angst en beven dat de leraar inzag dat hij ons niet kwijt zou raken tenzij hij ons begeleidde. Hij liep een klein stukje mee en droeg ons toen over aan de twee grootste leerlingen, die ons naar de top van de Brae leidden en ons daar

lieten wegrennen naar huis, als achtervolgde eekhoorns die in hun holen duiken.

Vlak voordat de school gesloten werd, stonden we allemaal op en zongen we de mooie hymne *'Heer, ontsla ons met Uw zegen.'*

In de lente, wanneer de zwaluwen terugkwamen van hun winterverblijven, zongen we:

'Welkom, welkom, kleine vreemdeling,

Welkom van een vreemd strand:

Veilig ontsnapt aan veel gevaren...'

en terwijl we zongen bewogen we allemaal in het ritme met de muziek.

'De Koekoek' die altijd in het voorjaar zijn *'no-no'* liet horen, was een ander favoriet lied, en wanneer er geen aanleiding was om een bepaalde vogel of een dier te bezingen, waren de liederen die we zongen erg gevarieerd, zoals:

'De walvis, het beest voor mij,

Plonzend door de diepe, diepe zee.'

Maar het allerbeste was toch *'Heer, ontsla ons met Uw zegen'*, hoewel op dat moment het meest betekenisvolle deel, vrees ik, de eerste drie woorden waren.

Na mijn schoollessen liet vader me hymnes en bijbelteksten leren. Voor het leren van *'Rots der Eeuwen'* gaf hij me een penny, en zo werd ik plotseling rijk. Schotse jongens worden zelden verwend met geld. Wij hadden in die zuinige dagen meer respect voor een penny dan de armste Amerikaanse schooljongen voor een dollar. Te beslissen wat ik met die eerste penny zou doen was een serieuze aangelegenheid. Ik rende in grote opwinding op en neer door de straat, de verleidelijke lekkernijen in de etalages bekijkend voordat ik tot zo'n belangrijke investering durfde overgaan. Mijn speelkameraden kwamen ook opgewonden aanrennen toen het fantastische nieuws dat Johnnie Muir een penny had rond ging, in de hoop te kunnen meeprofiten van de sinaasappel, appel of zoetigheid die hij waarschijnlijk ging aanschaffen.

In die tijd werden baby's een paar dagen na de geboorte gedoopt en gevaccineerd. Ik herinner me een ruzie met de dokter toen mijn broer David werd gevaccineerd. Het gebeurde denk ik voordat ik naar school werd gestuurd. Ik kon me niet voorstellen wat de dokter, een lange, streng uitziende man in het zwart, met mijn broer aan het doen was, maar omdat moeder, die hem in haar armen hield, geen bezwaar maakte keek ik rustig toe terwijl hij aan de arm krabde - totdat ik bloed zag. Toen, niet in staat om zelfs mijn moeder te vertrouwen, slaagde ik erin hoog genoeg op te springen om de arm van de dokter te grijpen en erin te bijten, terwijl ik schreeuwde dat ik hem niet mijn '*bonnie brither*' pijn ging laten doen. Tot mijn verbazing lachten moeder en de dokter alleen maar. Zo onvolledig kan het meeleven tussen ouders en kinderen zijn - en zozeer lijken kleuterjongens op wilde beesten; kleine vechtende, bijtende, klimmende, heidense beesten.

Vader was trots op zijn tuin en leek altijd te proberen deze zo veel mogelijk op de Hof van Eden te laten lijken. In een hoekje gaf hij ons allemaal een klein stukje grond voor onszelf, waar we plantten wat we mooi vonden. We vroegen ons af hoe de harde, droge zaden konden veranderen in zachte bladeren en bloemen en hun weg naar het licht konden vinden. Om daar achter te komen groeven we de grotere zaden, zoals erwten en bonen, elke dag op.

Mijn tante had een hoekje toegewezen gekregen dat ze vulde met lelies. We keken allemaal met het grootste respect en bewondering naar dat kostbare leliebed en vroegen ons af of we, als we groot waren, ooit rijk genoeg zouden zijn om zelf iets te bezitten dat zo groots was. We dachten dat elke lelie een enorme som geld waard was en durfden geen blad of bloemblaadje aan te raken. We stonden er echt met ontzag voor. Ver was ik toen verwijderd van de wilde lelietuinen van Californië die ik later in al hun glorie zou zien.

Toen ik een kleine jongen was op de school van Mungo Siddons, werd er een bloemenshow gehouden in Dunbar. Ik zag een

aantal deelnemers met grote bossen dahlia's lopen, de eerste die ik ooit had gezien. Ik vond ze wonderbaarlijk qua grootte en schoonheid en vroeg me, net als bij de lelies van mijn tante, af of ik ooit rijk genoeg zou zijn om er zelf een paar te bezitten.

Hoewel ik nooit de heilige lelies van mijn tante durfde aan te raken, heb ik goede redenen om me te herinneren dat ik meer alle-daagse bloemen stal van een apotheker, Peter Lawson, die ook dienst deed als arts voor de meeste arme mensen in de stad en het aangrenzende platteland. Hij had een pony die als zeer wild en gevaarlijk werd beschouwd, en als hij buiten de stad werd geroepen besteeg hij dit wonderlijke beest. Na lang in de stal te hebben gestaan was het speels en onstuimig, en tot onze vreugde steigerde, sprong en danste het vaak van de ene kant van de straat naar de andere voordat het overgehaald kon worden om vooruit te gaan. Wij jongens keken met ontzag en bewondering toe en vroegen ons af hoe de apotheker zo dapper en bekwaam kon zijn om op de rug van dat wilde beest te klimmen en erop te blijven.

Deze beroemde Peter hield van bloemen en had een mooie tuin met een ijzeren hek er omheen. Door de spijlen van dat hek griste ik, als ik dacht dat niemand me zag, vaak een bloem en nam de benen. Op een dag betrapte Peter me op dit kattenkwaad, stormde de straat op en pakte me beet. Ik schreeuwde dat ik nooit meer zou stelen als hij me liet gaan. Hij zei niets, maar sleurde me mee naar de stal waar hij de wilde pony hield, duwde me vlak achter de hoeven en deed de deur dicht. Ik schreeuwde natuurlijk, maar zodra ik opgesloten was, kneepte de angst om geschopt te worden mijn keel dicht. Ik durfde nauwelijks adem te halen. Mijn enige hoop was roerloze stilte. De doodsangst die ik doorstond! Ik stal geen van zijn bloemen meer, dat had hij goed gezien.

Ik was al eerder in Peters handen geweest, toen ik ongeveer tweeënhalve jaar oud was. Het dienstmeisje baadde ons kleintjes voordat ze ons naar bed bracht. De zeperige schrobbeurten op zaterdagavond ter voorbereiding op de rustdag waren bijzonder pijnlijk, we waren er allemaal bevreesd voor. Mijn zus Sarah, in leef-

tijd de volgende na mij, wilde het hoge krukje hebben waarop ik zat te wachten op mijn beurt, dus duwde ze me eraf. Mijn kin sloeg tegen de rand van de badkuip. Omdat ik op dat moment aan het praten was, zat mijn tong toevallig in de weg van mijn tanden toen die door de klap op elkaar sloegen. Ze maakten een diepe snee in de zijkant van mijn tong, die hevig bloedde.

Moeder kwam aanrennen op het geluid dat ik maakte, wikkelde me in een handdoek, stopte me in de armen van het dienstmeisje en zei haar dat ze met mij achterom door de tuin naar Peter Lawson moest rennen om hem het bloeden te laten stelpen. Lawson drenkte een grote prop watten in een bruine samentrekkende stof, stopte hem in mijn mond en zei als ik mijn mond stevig dicht hield dat alles goed zou komen. Moeder legde me in bed, kalmeerde mijn angsten en zei me stil te liggen en te slapen als een *bonnie boy*. Maar net toen ik in slaap viel, slikte ik de omvangrijke prop gemedicineerde watten in en daarmee, zo dacht ik, ook mijn tong. Op mijn geschreeuw over zo'n groot verlies kwam mijn moeder aangesnel. Toen ze me bezorgd in haar armen nam en vroeg wat er aan de hand was vertelde ik haar dat ik mijn tong had ingeslikt. Ik had verwacht dat ze zou treuren om het vreselijke verlies dat haar jongen had geleden, maar tot mijn verbazing lachte ze. Mijn zussen, die ouder waren dan ik, zeiden later vaak als ik toevallig te veel praatte: 'Het is jammer dat je niet minstens de helft van die tong van je hebt ingeslikt toen je klein was.'

Het lijkt natuurlijk voor kinderen om van water te houden, hoewel de Schotse methode om elke plicht te versomberen het noodzakelijke baden voor de gezondheid tot iets rampzaligs voor ons wist te maken. Hoe ik als kind van twee of drie jaar oud door de dienstmeid naar het strand werd gebracht, geldt als een van mijn afschuwelijkste ervaringen. Ik werd uitgetkleed aan de rand van een diepe poel in de rotsen, erin geduwd tussen kruipende rivierkreeften en glibberige, kronkelende, slangachtige palingen, en er hijgend en gillend weer uitgehaald, alleen om nog eens en nog eens ondergedompeld te worden. Als de tijd voor dit verschrikkelijke

bad naderde, verstopte ik me in de donkerste hoeken van het huis, en vaak was er een lange zoektocht nodig om me te vinden.

Maar toen we een paar jaar ouder waren, genoot ik van het baden met andere jongens terwijl we langs de kust zwierven. We waren echter voorzichtig om niet in een poel terecht te komen waar een onzichtbaar, jongens-verslindend monster op de bodem zat. Dergelijke poelen, miniatuur draaikolken, werden 'geitenslurpers' genoemd. De meesten van ons wisten wel welke gevaarlijk waren, maar op onbekende delen van de kust waagden we ons nooit in een poel voordat we er een stok in hadden gestoken. Pas als die niet uit onze handen werd getrokken gingen we er moedig in en genoten we van het plonzen en duiken lang voordat we hadden leren zwemmen.

Een van onze beste speelplaatsen was het beroemde oude Dunbar Castle, waar koning Edward naartoe vluchtte na zijn nederlaag bij Bannockburn. Het was meer dan duizend jaar geleden gebouwd, en hoewel we weinig wisten van de geschiedenis hadden we veel mysterieuze verhalen gehoord over de veldslagen die rond de muren waren gevoerd. We geloofden stellig dat elk bot dat we in de ruïnes vonden toebehoorde aan een oude krijger. Op de afbrokelende pieken en rotsen deden we wie het hoogst kon klimmen en namen risico's die een voorzichtige bergbeklimmer niet gauw zou nemen. Dat niet een val een eind maakte aan mijn klimpartijen in die avontuurlijke jongensjaren, mag wel een wonder heten.

Onze beste spellen waren rennen, springen, worstelen en klauteren. Ik was trots op mijn vaardigheid als klimmer en toen ik voor het eerst over de hel hoorde, van een dienstmeisje dat ons graag over de verschrikkingen vertelde en waarschuwde dat we erin geworpen zouden worden als we iets verkeerd deden, hield ik vol dat ik er wel uit zou klimmen. Ik stelde me de hel voor als een roetzwarte put met stenen muren zoals die van het kasteel, en ik was er zeker van dat spleten en barsten in het metselwerk steun aan vingers en tenen zouden bieden. Hoe dan ook hield de afschrikkende werking van die afschuwelijke plek nooit lang stand want

ons natuurlijk geloof verdreef elke angst.

De meeste Schotse kinderen geloven in spoken, en sommigen blijven er onder bepaalde omstandigheden hun hele leven in geloven. Grafspoken werden als bijzonder gevaarlijk beschouwd, en veel van de meest lichtgelovigen zouden ver omrijden om te voorkomen dat ze in het donker langs een kerkhof moesten. Nadat we door de bedienden waren onderricht over de aard, het uiterlijk en de gewoonten van de verschillende zwarte en witte spoken, *boewuzzies* en heksen, speculeerden we hoe snel ze konden rennen. We hielden onszelf voor dat we een goede kans maakten om aan de meeste te ontsnappen. Om onze snelheid en uithoudingsvermogen op te voeren maakten we vaak lange hardlooptochten naar het platteland.

Ons huis behoorde vroeger toe aan een arts, en een dienstmeisje vertelde ons dat de geest van de overleden dokter rond dwaalde in een van de onbewoonde kamers op de tweede verdieping, die donker werd gehouden vanwege een zware overheidsbelasting op het aantal ramen. Onze slaapkamer grensde aan de spookkamer, die vol stond met chemische apparatuur - glazen buizen, glazen en koperen retorten, reageerbuisjes, kolven, enzovoort - en we dachten dat die vreemde voorwerpen nog steeds door de oude dode dokter werden gebruikt bij het bereiden van medicijnen. In de lange zomerdagen werden David en ik enkele uren voor zonsondergang naar bed gestuurd. Moeder stopte ons zorgvuldig in, sloot de gordijnen van de grote ouderwetse bedstee en zei dat we stil moesten liggen en slapen als *bonnie boys*; maar we waren meestal uit bed om waagstukjes uit te voeren, zogenoemde 'scootchers', zodra onze lieve moeder de trap af was, want we konden niet stil blijven liggen hoe hard we het ook probeerden. De spookkamer binnengaan werd beschouwd als een zeer grote scootcher. Nadat ik een paar stappen naar binnen had gewaagd en in doodsangst was teruggerend, daagde ik David uit om net zo ver te gaan zonder gegrepen te worden.

Het dak van ons huis bood, net als de rotsen en muren van het

oude kasteel, uitstekende mogelijkheden voor klimpartijen. Onze slaapkamer werd verlicht door een dakraam. Op een nacht opende ik het op zoek naar goede scootchers en hing mezelf over de dakpannen, terwijl ik me aan de vensterbank vasthield en de wind mijn nachthemd opblies als een ballon. Toen daagde ik David uit om hetzelfde avontuur te wagen, en hij deed het. Daarna ging ik er weer uit en hing aan één hand, en David deed hetzelfde. Toen hing ik aan één vinger, waarbij ik ervoor zorgde niet uit te glijden, en hij deed dat ook. Vervolgens ging ik op de vensterbank staan en onderzocht de rand van de linkerwand van het raam, kroop langs de zijkant omhoog over de dakpannen via kleine steunpunten, zette me op het dak, zat daar een paar minuten naar het uitzicht over de tuinmuur te kijken terwijl de wind hilde en dreigde me weg te blazen, en slaagde er toen in om weer naar beneden te glijden, de vensterbank vast te grijpen en veilig terug in de kamer te komen. Maar voordat ik deze scootcher probeerde, inziend hoe gevaarlijk het was, waarschuwde ik David met loffelijke voorzichtigheid dat, als ik mocht uitglijden, ik me aan de goot zou vastklemmen wanneer ik over de dakrand ging en daaraan zou blijven hangen, en dat hij dan snel de trap af moest rennen om vader te halen en hem te vertellen haast te maken omdat ik het niet lang vol zou houden om in de wind aan mijn handen te blijven bengelen. Na mijn terugkeer van deze uitstekende scootcher kroop David naar boven op het dak van het raam en zette zich dapper erboven vast, maar toen hij probeerde terug te komen verloor hij de moed en begon te huilen. 'Ik kan d'r niet af, ik kan d'r niet af. Oh, ik kan d'r niet af.' Ik leunde uit het raam en riep bemoedigend: 'Niet huilen, Davie, niet huilen, ik zal je d'r af helpen. Als je huilt zal vader 't horen en krijgen we een dik pak rammel.' Toen, terwijl ik op de vensterbank stond en me met één hand aan het kozijn vasthield, wees ik hoe hij zijn voeten binnen bereik moest laten zakken, en nadat hij een goede grip had, sprong ik door het dakraam en trok hem aan zijn hielen naar binnen. Dit maakte een einde aan het scootcher-geklauter voor die avond en joeg ons de bedstee in.

In de korte winterdagen, wanneer het ook vroeg op de avond al donker was, brachten we de uren voor het slapen gaan meestal door met het spelen van wereldreizen onder de dekbedden. Nadat moeder ons zorgvuldig had toegedekt, ons welterusten had gezegd en naar beneden was gegaan, begonnen we aan onze reizen. Gravend als mollen bezochten we Frankrijk, India, Amerika, Australië, Nieuw-Zeeland en alle andere plaatsen waarvan we ooit weleens hadden gehoord. Onze reizen gingen door totdat we in slaap vielen. Als moeder kwam kijken of we goed toegedekt waren voordat ze zelf naar bed ging, waren we soms zo goed verstopt dat ze moeite had om ons te vinden, want we lagen in de vreemdste houdingen verborgen waar de slaap ons had overvallen, maar 's ochtends lagen we altijd keurig recht, als *bonnie boys*.

Ongeveer vijftig jaar later, toen ik Schotland bezocht, vroeg ik één van mijn schoolkameraden uit Dunbar me voor te stellen aan de eigenaar van ons oude huis. Hij vond het goed dat ik de trap naar boven op ging om ons slaapkamerraam te bekijken en te beoordelen hoe avontuurlijk het wel niet moet zijn geweest om op het dak te komen. Ik vond dat wat ik als stoutmoedige jongen had gedaan mijn huidige vaardigheden te boven ging, zelfs met al mijn latere ervaring in bergbeklimmen.

Jongens zijn vaak tegelijk wreed en barmhartig, hardvochtig en teerhartig, meevoelend en grof in voortdurend wisselende contrasten. Liefde voor naasten, mens of dier, bloeit tussen wilde trekken. Wanneer vader erin slaagde om ons opgesloten te krijgen in de achtertuin om te voorkomen dat we naar de kust of de weiden zouden zwerven, moesten we maar zien die saaie tijd zo goed mogelijk door te komen. Eén van onze vermakelijkheden was katten te achtervolgen zonder ze ernstig te verwonden. Deze slimme dieren wisten echter dat je op jongens niet echt kon vertrouwen. Ik herinner me in het bijzonder één keer dat we stenen begonnen te gooien naar een ervaren oude kater, zonder hem echt pijn te willen doen, hoewel hij een verleidelijk doelwit was. Hij zag al gauw wat we

van plan waren, vluchtte naar de stal en klom naar de bovenkant van de hooizolder. Hij was nog steeds binnen bereik en we bleven almaar sneller en sneller stenen naar hem gooien, maar hij deed alsof hij dood was zonder ook maar met zijn ogen te knipperen, onverstoorbaar door het lawaai dat we maakten. Ik had hem toeval-
lig vrij hard geraakt met een behoorlijk kiezelkje, hij knipperde met zijn ogen en bleef zitten alsof hij niets voelde. 'Hij moet dodelijk gewond zijn,' zei ik, 'en nu moeten we hem doden om hem uit zijn lijden te verlossen.' In onze verveling begon onze wilde kant op te spelen. We waren allemaal enthousiast over deze vorm van kattenbarmhartigheid en begonnen de zwaarste stenen die we konden vinden naar hem te gooien. Maar de oude kater wist wat voor gasten we waren, want op het moment dat we ons inbeeldden dat hij barmhartig dood was dacht hij blijkbaar dat het spel te serieus werd en dat het tijd was om terug te trekken. Plotseling lanceerde hij zich met een zwiepend en grommend geluid over onze hoofden heen, stoof over de binnenplaats, klom naar het dak van een ander gebouw en over de tuinmuur - weg van pijn en slecht gezelschap, springlevend en in goede staat.

Nadat we zo hadden geleerd dat Tom ten minste negen levens had, probeerden we het gangbare gezegde te verifiëren dat katten, hoe diep ze ook vallen, altijd op hun poten terechtkomen zonder zich te bezeren. We vingen er een in onze achtertuin, niet Tom maar een kleinere die hanteerbaar was, en op een of andere manier slaagden we erin om hem naar de bovenste verdieping van het huis te smokkelen. Ik weet niet hoe we ooit zo ver kwamen om hem los te laten, want zodra we het raam openden en hem over de rand hielden, begreep hij het gevaar en deed wilde pogingen om zich terug in de kamer te krabben en te bijten. Maar we waren vastbesloten de zaak tot het einde door te voeren en uiteindelijk slaagden we erin om hem te laten vallen. Tot op de dag van vandaag kan ik me herinneren hoe het arme schepsel, in levensgevaar, zich inspande en in balans probeerde te blijven terwijl hij viel, en erin slaagde op zijn poten terecht te komen. Dit was een wrede daad, zelfs voor

wilde jongens, en we hebben het experiment nooit meer herhaald, want we hadden oprecht medelijden met de arme kater toen we hem langzaam en geschokt en angstig zagen wegkruipen, met een gezwollen, zwart en blauw gekneusde kin.

De natuurlijke wreedheid van jongens bleek ook uit onze lol in hondengevechten, en zelfs in de afschuwelijke, bloederige slachthuisarbeid. Zodra we het wanhopig dringende gekrijs hoorden, renden we over muren en daken om een varken te zien slachten. En als de slager goedgeluimd was, smeekten we hem ons een goed zicht op de mysterieuze binnenkant te gunnen en ons een blaas te geven om mee te voetballen.

Maar hier is een illustratie van onze betere kant. In onze achtertuin stonden drie iepen en in de boom die het dichtst bij het huis stond, hadden een paar roodborstjes hun nest. Toen de jonge vogels bijna konden vliegen, werd Dunbar bezocht door een regiment van de beroemde 'Schotse Greys'. Drie of vier van de mooie paarden werden in onze stal ondergebracht. Toen de soldaten hun zwaarden en helmen aan het poetsen waren, zagen ze toevallig het nest. Vlak voordat ze vertrokken, klom een van hen in de boom. Vol medelijden keken we toe hoe de hardvochtige rover de jonge vogels één voor één onder zijn jas stopte - op twee na die uit het nest sprongen en probeerden te vliegen, maar die werden gemakkelijk gevangen toen ze op de grond fladderden en samen met de rest weggestopt. De wanhoop van de bedroefde ouders, die rondfladderden en schreeuwden over de bang piepende kleintjes die ze zo liefdevol hadden beschermd en gevoed was hartverscheurend om te zien. De blinkende soldaat reed prachtig weg op zijn grote grijze paard, alleen geïnteresseerd in de paar centen die de jonge zangvogels zouden opbrengen en het bier dat hij ervoor zou kunnen kopen, terwijl wij allemaal, zussen en broers, aan het huilen en snikken waren. Ik herinner me als de dag van vandaag hoe mijn hart pijn deed en mijn keel dicht zat. Moeder stopte ons in bed en probeerde ons te troosten, ze vertelde ons dat de kleine vogels goed zouden worden gevoed en groot zouden worden, en binnenkort in mooie kooien

zouden leren zingen. Maat steeds opnieuw herhaalden we het droevige verhaal van de arme vogels en hun angstige kleintjes, en we waren niet te troosten. Vader kwam de kamer binnen toen we half slapend nog steeds lagen te snikken, en ik hoorde moeder hem uitleggen dat 'alle kinderharten gebroken waren door de roof van het nest in de iep'.

Nadat ik de mannelijke, strijdlustige leeftijd van vijf of zes jaar had bereikt gingen er maar weinig schooldagen voorbij zonder een vuistgevecht, en een half dozijn was geen ongewoon aantal. Wanneer een klasgenoot van onze eigen leeftijd onze rang en positie als vechters in twijfel trok, haastten we ons altijd om de zaak op een rustige plek op de Davel Brae te regelen. Een 'goed vechter' zijn was onze hoogste ambitie, ons dierbaarste levensdoel binnen en buiten school. Een goede leerling zijn was een ondergeschikte overweging, hoewel we wedijverden om een hoge plaats in de klas en er trots op waren de eerste te zijn. We vermaakten ons met de gevechtsverhalen van de roemruchte William Wallace en Robert the Bruce, waar de Schotse adem mee doortrokken is, en natuurlijk zouden we allemaal soldaat worden. Op het slagveld van de Davel Brae wisten we vaak iets op touw te zetten dat leek op een echte oorlog, veel opwindender dan persoonlijk gevecht. Aanvoerders kiezend, verdeelden we ons in twee legers. In de winter leverde vochtige sneeuw meer dan genoeg munitie op om er ernst mee te maken, en in de zomer zand en graszoden. Met gejuich en geschreeuw van strijdkreten als 'Bannockburn!' 'Bannockburn! Schotland voor Altijd! De laatste Oorlog in India!' werden we moedig aangevoerd. Voor zwaar artilleriewerk stopten we onze Schotse blauwe mutsen vol met sneeuw en zand, soms gemengd met grind, en schoten ze op elkaar af als kanonskogels.

Natuurlijk keken we altijd reikhalzend uit naar de vakantiedagen en dachten we dat die te langzaam kwamen. Op de laatste schooldag gaf de oude Mungo Siddons ons kruisbessen of aalbessen en

wenste ons een fijne tijd. Met bepaalde speciale afsluitingsactiviteiten - voordrachten, reciteren en dergelijke - werd die grote dag gevierd. Ik herinner me alleen de bessen en dat we vrij waren van huiswerk en de eindeloze mogelijkheden voor avontuurlijke zwerftochten in de velden en langs de wilde kust.

Een opwindende tijd brak aan toen ik op zeven- of achtjarige leeftijd de oude Davel Brae-school verruilde voor de Latijnse school. Natuurlijk had ik veel te vechten, want een nieuwe leerling moest het tegen elke leeftijdsgenoot opnemen die hem durfde uitdagen - de gebruikelijke introductie op een nieuwe school. De eerste maand of zo was erg inspannend want ik moest mijn positie als vechter bepalen, nieuwe vakken oppakken, vooral Latijn en Frans, en de nieuwe klasgenoten leren kennen en de directeur en zijn regels. In de eerste paar lessen Latijn en Frans lachte de nieuwe leraar, Mr. Lyon, vriendelijk om onze komische fouten, maar het pedagogische klimaat verkilde snel want voor elke fout, alles wat minder dan perfect was, werd prompt de *taws* (een soort zweepje) toegepast. We moesten elke dag drie lessen Latijn, drie Frans en even zoveel Engels leren, plus spelling, geschiedenis, rekenen en aardrijkskunde. Vervoegingen van de soort als '*wouldst-couldst-shouldst-have-loved*', werden met veel oorlogszuchtige afranseling in ere gehouden, totdat ik de hele Franse, Latijnse en Engelse grammatica uit mijn hoofd kende. In de leeslessen werden we opgeroepen om de grammaticaregels keer op keer te reciteren, alsof al die onbegrijpelijke regelmatige en onregelmatige werkwoordsvormen poëzie waren. Bovendien liet vader me elke dag zoveel bijbelteksten leren dat ik tegen mijn elfde levensjaar ongeveer driekwart van het Oude Testament en het hele Nieuwe van buiten kende, en met zeer pijnlijke gevolgen. Ik kon het Nieuwe Testament van het begin van Mattheüs tot het einde van Openbaring zonder een enkele pauze opzeggen. Over de gevaren van overbelasting en van scholieren thuis hard te laten studeren in plaats van hun kleine hersenen nu en dan wat rust te geven had in die dagen nog nooit iemand gehoord. Zes dagen van de week namen we na

een lange schooldag onze met een riem samengebonden schoolboeken mee naar huis en leerden onze lessen voor de volgende dag uit ons hoofd voordat we naar bed gingen. Ik kan me niet voorstellen dat ik nu mijn aandacht nog vollediger zou kunnen concentreren dan toen ik nog maar een jochie was, en dat alles werd bereikt door slaan - beter gezegd afranselen. Ouderwetse Schotse leraren besteedden geen tijd aan het zoeken naar aangename wegen tot vermeerdering van kennis of aan de milde psychologische methoden die tegenwoordig populair zijn. Er werd niets gedaan om de stoelen zachter of de lessen gemakkelijker te maken. We werden gewoon recht op onze boeken afgestuurd, als soldaten op de vijand, waarbij ons werd bevolen: 'Vooruit, er tegenaan. Leer je lessen uit je hoofd!' Als we ook maar het geringste deel faalden werden we afgeranseld, want de grote, eenvoudige, alles-afdoende Schotse ontdekking was gedaan dat er een direct verband bestond tussen de huid en het geheugen, en dat met het ranselen van de huid het geheugen tot elke gewenste graad kon worden opgevoerd.

Op de middelbare school ging het vechten nog veel heviger door dan op de lagere. Wanneer iemand werd uitgedaagd, werd de uitdaging ofwel aanvaard ofwel meteen beslecht door een gevecht op het strand, waar we met hardnekkig enthousiasme op elkaar insloegen alsof we door de leraar nog niet genoeg waren afgeranseld. Tenzij we een blauw oog opliepen, ontsnapten we meestal aan een pak slaag thuis en nog een de volgende ochtend op school, want andere sporen van het gevecht konden gemakkelijk worden afgewassen bij een put op de kerkheuvel, of verborgen, of afgedaan als ongelukken op de speelplaats; maar een blauw oog kon nooit worden verklaard door iets anders dan vechten. Een dubbele afranseling was de onvermijdelijke straf, maar zonder resultaat; het vechten ging gestaag door als het stromen van een rivier, want geen straf minder dan de dood kon de strijd lust in ons heidense bloed uitdoven. Bovendien waren we niet overtuigd dat het eerlijk was dat vader en leraar ons zo ijverig afranselden voor ons eigen best-

wil, terwijl ze het ons misgunden om elkaar af te ranselen voor ons eigen plezier. Al deze verschillende afranselingen hadden grote invloed, niet alleen op het geheugen, maar ook op ons uithoudingsvermogen. Want als we onze schoolstraffen en vechtpijnen niet zonder een krimp konden doorstaan werden we bespot op het schoolplein, en de publieke opinie op een Schotse speelplaats was een krachtig middel om gedrag te beheersen. Daardoor slaagden we er uiteindelijk in om ons gezicht in gladde rust te houden terwijl we pijn doorstonden die iedereen behalve misschien een Amerikaanse Indiaan zwaar op de proef zou stellen.

Een van onze geliefde bezigheden op de speelplaats was elkaar afranselen met zwepen van ongeveer zestig centimeter lang, gemaakt van de taai, draadachtige stengels van een soort duizendknoop, samengebonden in een stijve vlecht. Een van ons gaf twee van deze zwepen aan een vriend die er een mocht uitkiezen, we gingen dicht bij elkaar staan en ranselden elkaar af op de benen totdat een van ons bezweek onder de ondraaglijke pijn en het spel verloor. Bijna al onze spellen op de speelplaats waren uitputtingslagen - schenen-stotend *shinny*, worstelen, tikkertje, honden en hazen - allemaal versterkten ze niet weinig ons uithoudingsvermogen. Bovendien beschouwden we onze straffen en pijnen als training voor de oorlog, aangezien we allemaal soldaat zouden worden.

Soms kwamen we op zaterdag bijeen om de scholieren van een andere school te ontmoeten en er was heel weinig nodig voor het ontstaan van gespannen relaties en oorlog. Een brutale blik kon al genoeg zijn. Misschien zou de aangestaarde scholier onbeschaamd vragen: 'Wat sta je me nou aan te gapen Bob?' Bob zou antwoorden: 'ik kijk waar ik kijk en hou me maar tegen als je durft.' 'Nou Bob,' zou de eerste verontwaardigd antwoorden, 'ik zal jou 's laten zien of ik durf of niet' en Bob een klap in het gezicht geven.

Dit opende de strijd, en elke scholier die bij een van beide scholen hoorde werd erin meegesleept. Nadat beide kanten flink afgemat en gepijnigd waren, zou een strijder met sterke longen boven

het strijdgewoel te horen zijn met de uitroep: 'Ik zal jullie zeggen wat we met jullie gaan doen. Als jullie ons met rust laten laten wij jullie met rust.' Daarmee eindigde de schooloorlog zoals de meeste oorlogen tussen naties eindigen, en het begin ervan was soms ook niet veel anders.

Ondanks het grote aantal streng gehandhaafde regels, werd er in mijn tijd niet erg goed orde gehouden op school. Er waren twee scholen op een paar meter afstand van elkaar, een voor wiskunde, navigatie enzo, en de andere, de grammaticaschool genoemd, die ik bezocht. De leraren woonden in een groot zandstenen huis op acht of tien meter van de scholen, zodat ze gemakkelijk naar buiten konden stappen en een van de leerlingen voor een boodschap konden sturen als ze wat nodig hadden. Zodra onze meester verdween, om een boek te halen of iets te drinken, verliet elke leerling zijn plaats, sprong bovenop de banken en lessenaars of kroop eronder, duwend, trekkend, rollend en worstelend, en binnen een minuut werd een niveau van wanorde en lawaai bereikt dat echt ongelooflijk was, behalve voor een Schotse scholier. Zelfs voerden we in die wilde, kostbare minuten oorlog, klas tegen klas. Een uitkijkpost sloeg alarm als de meester uit zijn huis stapte, en het was een grote prestatie om op onze plaatsen te zitten voordat hij binnentrad en met majestueus gezag 'Stilte!' riep, resonerende klappen uitdelend met zijn stok op een leraar of op de rug van een ongelukkige leerling.

Toen ik, zevenenveertig jaar nadat ik deze vechtschool had verlaten, terugkeerde voor een bezoek aan Schotland, stelde een neef in Dunbar me voor aan een dominee die bekend was met de geschiedenis van de school. Hij bezorgde me een uitnodiging voor een etentje met de nieuwe meester. Natuurlijk nam ik de uitnodiging graag aan, ik wilde de oude plek van plezier en pijn terugzien en het slagveld in het zand. Ik vernam dat meneer Lyon, onze bekwame leraar en beul, nog twintig of dertig jaar schoolmeester was gebleven nadat ik vertrokken was. Hij was onlangs in Londen overleden, na vele jonge mannen te hebben voorbereid op de En-

gelse universiteiten. Aan de eettafel, terwijl ik de gemakkelikheden en gevechten van mijn oude schooldagen ophaalde, merkte de dominee tegen de nieuwe schoolmeester op: 'Nou, zou u niet willen dat u in die dagen leraar was geweest, en de eer had gehad om John Muir af te ranselen?' Dit zo vrolijk gesuggereerde genoegen liet zien dat de dominee in zijn jeugd ook een vechter was geweest.

Het oude zandstenen schoolgebouw was nog steeds in uitstekende staat, maar de iconische, met inkt bevlakte lessenaars waren verdwenen.

Op het hoogste deel van onze speelplaats achter de school kon je uitzien over de zee. We hielden ervan om naar de voorbijvarende schepen te kijken en aan hun tuigage te raden uit welke havens ze vertrokken waren, wat hun lading was, hun tonnage, waar ze naartoe gingen. Bij stormachtig weer waren ze in nevel gehuld en wolken zout schuim, afgerukt van de woeste golven, vlogen over de muur van de speelplaats.

In die zware stormen zonk menig dapper schip of werd tegen onze rotsachtige kust geworpen en verbrijzeld. Als er binnen een of twee mijl van de stad een schipbreuk was, lukte het ons vaak om er naartoe te rennen en wat van de buit op te rapen. In het bijzonder herinner ik me de gehavende overblijfselen van een onfortuinlijke brik of schoener die geladen was met appels, en het wilde vermaak van door de golven te rennen en de appels met rode bloesems uit het schuimende, kolkende zeewater te vissen.

Onze schoolboeken waren uitbundig geïllustreerd met tekeningen van allerlei soorten zeilschepen, en elke jongen bezat wel een of ander vaartuig dat uit een blok hout was gesneden en met oneindige toewijding opgetuigd. Een oude zeeman bracht de zeilen en het tuigage van sloepen, schoeners, brikken en schepen correct voor ons aan en leerde ons de namen. Deze kostbare speelgoed-schepen met loden kielen lieten we te water in een vijver bij de stad. Met de zeilen gehesen onder de juiste hoek ten opzichte van de wind

maakten ze snelle, rechte overtochten naar jongens aan de overkant, die de zeilen opnieuw afstelden en de vloot op de terugreis stuurde. Vaak hielden we spannende races met vloten van een half dozijn of meer.

Onze meest opwindende sport was echter het spelen met buskruit. We maakten geweren van gaspijp, monteerden ze op stokken van willekeurige vorm, legden onze centen bij elkaar voor kruit en verzamelden hier en daar stukjes lood waar we kogels van sneden. Terwijl de een richtte, hield de ander een lucifer bij het zundgat. Met deze verschrikkelijke wapens zwierven we langs het strand en schoten op de meeuwen en passerende jan-van-genten. Zover ik weet hebben we er gelukkig nooit een verwond. We groeven ook gaten in de grond, deden er een of twee handenvol kruit in, stampen het goed aan rond een lont gemaakt van een tarwehalm, en voorzichtig naar voren reikend staken we een lucifer bij het stro. Dit noemden we 'aardbevingen maken'. Vaak kwamen we thuis met geschroeid haar en gezichten gespikkeld door kruitkorrels die niet weggewassen konden worden. Dan volgde er natuurlijk een overeenkomstig strenge straf van zowel vader als onze leraar.

Een andere favoriete sport was het klimmen in bomen en over tuinmuren. Jongens van acht of tien jaar konden over bijna elke muur komen door op elkaars schouders te staan en levende ladders te vormen. Om muren veilig te maken tegen stropers waren ze aan de bovenkant vaak afgewerkt met stukjes flessenglas. Ze waren met de snijranden naar boven ingebed in kalkcement, maar met bosjes gras en onkruid konden we comfortabel zitten of staan op de scherpste punten.

Zoals eekhoorns noten beginnen te eten voordat ze rijp zijn, begonnen wij appels te eten zodra ze tussen de bladeren verschenen, wat natuurlijk leidde tot ernstige maagproblemen die werden behandeld met wonderolie. We liepen grote risico's bij het klimmen en ons door heggen wringen, en uiteraard waren we verre van welkom bij de plattelandsbewoners. Boeren die ons op de wegen passeerden riepen bij wijze van begroeting: 'Oh, jullie landlopertjes!'

Maak je weg, ga terug naar de stad waar jullie horen. Jullie hebben kwaad in de zin, ik kan het zien. De jachtopziener zal jullie pakken. Wacht maar, op een dag worden jullie allemaal opgehangen.'

Het ontbijt in die lang vervlogen dagen bestond uit eenvoudige havermoutpap, meestal met een beetje melk of stroop, geserveerd in houten kommen genaamd *luggies*, gemaakt van duigen die als miniatuur tonnetjes, ongeveer tien tot twaalf centimeter in diameter, waren samengebonden. Een van de duigen, een paar centimeter langer dan de andere, diende als oor of handvat, terwijl het aantal *luggies* op een rij op een dressoir de grootte van het gezin aangaf. Na de pap was er niets, en het kwam niet bij ons op een tweede portie te vragen. In ongeveer twee minuten lepelden we onze *luggies* leeg; daarna repten we ons naar school. Om twaalf uur kwamen we razend hongerig naar huis rennen. Het middagmaal, '*dinner*' genoemd, bestond meestal uit groentesoep, een klein stukje gekookt schapenvlees en een scone van gerstemeel. Geen van ons hield van gerstemeel scone-brood, dus kregen we er zoveel van als we wilden en uit wanhoop aten we het op, want we hadden altijd honger, ongeveer evenveel honger na als voor de maaltijd. Als we thuiskwamen van school werd de 'thee' opgediend. Voor ons kinderen bestond die uit een halve snee witbrood zonder boter, gerstemeel scones, en warm water met een beetje melk en suiker erin, een drank genaamd '*content*', die verwarmde maar niet verzadigde of opvrolijkte. Onmiddellijk na de thee renden we met onze boeken de straat over naar Grootvader Gilrye, die er plezier in had ons te zien en ons onze lessen voor de volgende dag te horen opzeggen. Dan gingen we terug naar huis voor het avondeten, meestal een gekookte aardappel en een stuk gerstemeel scone. Tot besluit het familiegebed, en naar bed.

Onze ontspanning op zaterdagmiddagen en in de vakanties bestond vaak uit uitstapjes naar het platteland, vooral in de lente wanneer de vogels het hardst riepen. Vader verbood David en mij streng om rond te hangen in de velden met plunderende zwervers

zoals wijzelf, uit angst dat we van kwaad tot erger zouden gaan, ons zouden bezeren bij het klimmen over muren, gepakt zouden worden door jachtopzieners of vermist zouden raken door van een klif in de zee te vallen. 'Speel zoveel je wil maar blijf in de tuin en de wei,' zei hij, 'en denk eraan wat er gebeurt als je niet luistert.' Hij waarschuwde ons met een streng gezicht en zag er hardvochtig uit. Maar al geloofde hij in eeuwige straf voor stoute jongens, zowel hier als in het hiernamaals, zijn hart was van nature toch verre van hard. Als toegewijde martelaren van de wildernis slopen we met bijna religieuze regelmaat weg naar de kust of de groene, zonnige velden, onze kans schoon ziend om ons bij onze makkers te voegen als vader het druk had. Meestal gingen we naar vogels luisteren en hun nesten zoeken. We verheugden ons in het aantal dat we hadden ontdekt en noemden een gevonden nest het onze. Een voorbeeld van ons nestgeklets ging ongeveer zo: Willie Chisholm zou trots uitroepen - 'ik heb zeventien nesten en jij Johnnie, hebt d'r maar vijftien.'

'Maar ik zou mijn vijftien niet voor jouw zeventien geven, want vijf van de mijne zijn leeuweriken en merels. Jij hebt maar drie van de beste zangers.'

'Ja, Johnnie, maar ik ken zes goudhaantjes en jij maar één. De meeste van die van jou zijn alleen maar mussen en vinken en roodborstjes.'

Dan riep Bob Richardson misschien luid dat hij 'meer nesten had dan iedereen, want hij had er drieëntwintig, met ongeveer vijftig eieren erin en meer dan vijftig jonge vogels - misschien wel honderd, sommige kale kuikens maar veel zo groot als hun moeders en klaar om weg te vliegen. En ongeveer vijftig kraaiennesten. En drie vossenburchten.'

'Oh, ja, Bob, maar dat is niet eerlijk, want niemand telt kraaiennesten en vossenholen, en jij woont op het platteland bij Belle-haven waar je de beste kansen hebt.'

'Ja, maar ik ken een heleboel hommelnesten: de rooie soorten en de gele.'

'Oh, wie geeft er nou om hommelnesten!'

'Nou, maar ik zal je wat vertellen! Mijn vader liet me meegaan op een vossenjacht, en jongens, je moest de honden en de paarden eens over de heggen zien springen!'

De nesten, met de prachtige eieren en jonge vogels, werden net zo hoog gewaardeerd als het gezang van de blijde ouders, en alle Schotse jongens die ik kende luisterden naar de de leeuwerik. Vaak stonden we op een weiland bij Dunbar urenlang te genieten van hun wonderbaarlijke zang en vlucht. Vanuit het gras waar het nest verborgen was, zou het mannetje plotseling recht omhoog schieten alsof hij was gelanceerd, tot een hoogte van misschien wel tien of twaalf meter, en met snelle vleugelslagen in de lucht hangend het prachtigste lied laten horen. Helder en krachtig, en dan weer hoger en hoger klimmend, zingend en zwevend tot hij in de wolken verdween of op heldere dagen zelfs helemaal niet meer te zien was.

Om onze ogen te testen keken we naar een leeuwerik tot hij een flauw stipje aan de hemel was en uiteindelijk voorbij het scherpste gezicht van ons allemaal uit beeld verdween. 'Ik zie hem nog!' riepen we terwijl hij omhoog vloog. 'Ik zie hem nog!' 'Ik zie hem nog!' 'Ik zie hem nog!' Op het laatst zou er één van ons over zijn die beweerde dat hij hem nog steeds zag. Ten slotte zou ook hij verstommen als de zanger helemaal uit het zicht was gestegen. Zelfs dan bleef de muziek stromen, wat een verbazingwekkend vleugel- en vocaal vermogen vereiste. Het rijke, zachte en toch heldere gezang bleef heel lang te horen nadat de vogel uit het zicht was. Opeens stopte het dan abrupt en de zanger schoot als een bliksemschicht naar zijn nest op de grond waar zijn partner op de eieren zat.

Het was bij ons veel te gebruikelijk om een jonge leeuwerik net voordat hij kon vliegen mee te nemen naar huis, hem in een kooi te zetten en hem liefdevol, moeizaam, te voeren. Soms lukte het ons om er een voor een jaar of twee in leven te houden. Als ze door het voorjaar werden gewekt was het zielig om de trillende, gevangen hemelbestormers hun vleugels snel heen en weer te zien slaan en te

horen zingen alsof ze in de lucht vlogen en zwierden zoals hun ouders. Om ze gezond te houden, werd ons geleerd dat we ze een graszode moesten geven zo groot als de bodem van de kooi, zodat de arme vogel het gevoel had thuis te zijn op zijn geboorteweide, - een lapje grond van misschien dertig of hoogstens zestig centimeter in het vierkant. Steeds en steeds opnieuw zou hij proberen boven dat mini-weiland te zweven in zijn mini-hemel net onder de bovenkant van de kooi. Ten slotte, met een geweten vol wroeging, brachten we de geliefde gevangene naar de weilanden ten westen van Dunbar waar hij geboren was. Hem zegenend met heel ons hart lieten we hem vrij, en onze uitbundige beloning was hem te zien vliegen en zingen in de hoge lucht.

In de winter, als er maar weinig te doen was op de velden, organiseerden we hardloophwedstrijden. Met een stuk of twaalf jongens hielden we wedstrijden die voornamelijk het uithoudingsvermogen moesten testen. We renden en renden over een openbare weg en over de winderige heuvels als jachthonden, zonder te stoppen of moe te worden. De enige serieuze hinder die we bij deze lange races ondervonden waren steken in onze zij. Een van de jongens kwam met het verhaal dat rauwe eieren uitzuigen een zekere remedie was. We hadden kippen in onze achtertuin, en de volgende zaterdag wisten we per persoon een paar eieren door te slikken. Een walgelijke onderneming, maar we hadden er veel voor over om onze snelheid op te voeren. Zodra we het medicijn hadden ingenomen, gingen we op een lange-afstandssloop om te bewijzen dat het werkte.

Met gemak liepen we zestien tot negentien kilometer voordat we terugkeerden; we wisten niets van het bijhouden van de tijd met de zon en geen van ons had een horloge. We maakten ons niet druk om de tijd totdat het begon te schemeren. Dan dachten we aan huis en de aframmeling die ons wachtte. De aframmeling bleef alleen uit als vader toevallig niet thuis was. Als hij binnenkort werd verwacht, haastte moeder zich ons naar bed te krijgen voordat hij arri-

veerde. De volgende ochtend ontsnapten we er dan aan, want vader voelde zich nooit in de stemming om ons op de geheiligde zondag af te ranselen. Maar geen enkele straf, hoe zeker en streng ook, kon de aantrekkingskracht van de velden en bossen ongedaan maken. Straf had misschien andere doeleinden, het geheugen versterken enzo, maar om ons thuis te houden was het nutteloos. De wildernis klonk ons in de oren, en de Natuur zag erop toe dat we naast schoollessen en kerklessen ook sommige van haar eigen lessen leerden, misschien met het oog op de tijd dat we zouden worden opgeroepen om naar hartenlust in de wildernis te zwerven.

O, de gezegende betovering van die zaterdagse ontsnappingen in de bloei van de lente! Hoe onze jonge verwonderde ogen genoten van de zonnige, winderige glorie van de heuvels en de lucht, elk deeltje van ons trillend en tintelend met de bijen, de vogels en het water! Koningen kunnen gezegend zijn; wij waren glorieus, wij waren vrij - school en huiswerk, vermaningen en aframmelingen van lichaam en geest, alles werd vergeten in de volheid van de blijde wildernis van de Natuur. Dit waren mijn eerste excursies - het begin van een leven lang zwerven.

*

INLEIDING

De schepping volgens Muir

JOHN MUIR (Dunbar, 1838 - Los Angeles 1914) geldt als een van de grondleggers van de natuurbescherming zoals we die vandaag kennen. Zijn natuurboeken bereiken een miljoenenpubliek, en tal van parken, bossen, meren, straten en scholen zijn naar hem vernoemd. Hij dankt zijn populariteit niet alleen aan een leven lang schrijven over de natuur en vechten voor haar bescherming, maar ook aan het verslag van zijn opmerkelijke jongensjaren en de natuurfilosofie die daarin tot uitdrukking komt: het goddelijke karakter van de natuur, de 'eenheid van alles', en de verwantschap tussen mens en dier.

John is elf als zijn vader in 1849 besluit om van Dunbar in Schotland te emigreren naar Amerika en er een stuk land te kopen in de onontgonnen wildernis van Wisconsin. Na een overtocht van ruim zes weken over de oceaan komt John terecht in een nieuwe wereld met een ongekende rijkdom aan planten en dieren en een waar vogelparadijs. Hier is geen school en geen samenleving meer, alleen natuur. Dieren zijn er overal; in de hut die hun eerste woning is, op de boerderij en in het wild. Ondanks het zware lichamelijke werk van het pioniersbestaan heeft hij alle gelegenheid ze aandachtig waar te nemen. Nadat hij heeft vastgesteld dat ze zonder uitzondering hun nakomelingen op dezelfde liefdevolle manier verzorgen en even wanhopig verdedigen als mensen, noemt hij kuis, kalveren en biggen steevast 'baby's'.

Muir is geboeid door overeenkomsten tussen mens en dier. Dat betekent niet dat hij zich schuldig maakt aan antropomorfisme, het romantisch projecteren van menselijke gevoelens op dieren. Hij herkent alleen bij sommige dieren emoties die hij onder vergelijkbare omstandigheden ook zelf ondervindt, zoals vrolijkheid, stress,

zorgzaamheid, angst en rouw. In zulke gevallen ziet hij af van een aparte vocabulaire voor dieren. De paringsdans is bij hem gewoon een uiting van 'verliefdheid' en van het woord 'instinct' moet hij weinig hebben - er is instinct en intelligentie, mensen hebben het allebei en ook dieren kunnen zich intelligent gedragen.

Het boek is geschreven in 1913, veel belangrijk onderzoek naar het gedrag van dieren dateert van later. Muir lijkt vooral de volwaardige plaats van zijn '*fellow creatures*' te willen benadrukken in een samenhangend geheel dat hij 'de schepping' noemt of 'de eenheid van alles'. Verwantschap roept verbondenheid op en compassie. Met enige bitterheid schrijft hij over 'de liefdeloze doctrine die in kerken en scholen wordt onderwezen dat dieren geen verstand en geen ziel hebben, geen rechten hebben die wij dienen te respecteren en alleen voor de mens gemaakt zijn om vertroeteld, verwend, geslacht of tot slaaf gemaakt te worden'.

Nauwelijks een jaar voordat Muir in 1860 colleges in scheikunde, plantkunde en geologie ging volgen aan de universiteit van Wisconsin-Madison, had Darwin *On the origin of species* gepubliceerd. Als student zal Muir zeker kennis hebben gehad van de evolutietheorie, en anders later wel want hij publiceerde *Jongensjaren* pas in 1913, een jaar voor zijn dood. De evolutieleer is dus geen aanleiding geweest om God af te danken. Naar verluidt was het dat voor Darwin ook niet; die zette God uit zijn leven omdat hij de wreedheid van de natuur niet met een goede schepper kon verenigen.

Ook Muir had voor de wrede kanten van de natuur een open oog. Massale vogelslachten beschrijft hij in nuchter detail, zo ook het spiesen van muskusratten aan de speer van indianen of hoe een klapkster een eekhoorn met haar jongen uit een hol in de grond drijft en ze één voor één de schedel in slaat met zijn scherpe snavel. Enigszins schuldbewust kijkt hij in dit verband terug op zijn jongensjaren in Schotland, toen hij over de daken rende om een varken te zien slachten en bij wijze van stunt een kat uit het dakraam naar beneden liet vallen.

Muir's streng gereformeerde vader probeerde er bij zijn kinderen een Heer in den Hoge in te ranselen die zondaars dreigde met eeuwig branden in de hel en wiens toorn moest worden afgewend met bidden, bijbellessen en gehoorzaamheid. Van een hel is de jonge Muir niet erg onder de indruk, bidden vindt hij zonde van de tijd, in de kerk kauwt hij zaad van wildemanskruid om wakker te blijven en zijn geest 'te vullen met bloemen', en over een hemel horen we hem ook later niet. Al met al is de schepping volgens Muir tegelijk goed en wreed en bovendien vele miljoenen jaren oud, ook is zijn schepper overduidelijk niet de persoonlijke God waarmee hij is opgegroeid.

'God' en 'Natuur' schrijft hij met een hoofdletter. Vaak noemt hij de natuur 'goddelijk' en soms is het ook een synoniem voor God. Muir werd beïnvloed door het transcendentalisme, een nieuwe kijk op natuur en samenleving die omstreeks 1840 was opgekomen in de Verenigde Staten. De gedachte was dat God en de natuur min of meer hetzelfde zijn en dat de mens tot de natuur moet gaan om het goddelijke te ervaren. Voortrekkers waren de dichter Ralph Emerson, wiens essay *Nature* de stroming op gang bracht, en Henry Thoreau met zijn beroemde natuurboek *Walden*. Voor Muir was het aandachtig waarnemen van dieren en planten, landschappen en luchten zijn reden van bestaan, een bron van geluk die hem de kracht gaf zich levenslang in te spannen voor natuurbehoud.

Wat *Jongensjaren* actueel maakt is dat het aansluit bij de herwaardering, ook in religieuze kringen, van dieren naar een meer aan de mens gelijkwaardige plaats in het ecosysteem. Maar vóór alles is het gewoon het onvergetelijke levensverhaal van een Schotse jongen die op een avond te horen krijgt: 'je hoeft geen huiswerk meer te maken, morgen gaan we naar Amerika!' en die de oceaan oversteeft naar een avontuurlijk pioniersbestaan in de Amerikaanse wildernis.

Pauline van de Ven

Noot bij de vertaling

JONGENSJAREN WAS mijn eerste kennismaking met AI vertalen. Ik had verschillende boeken vertaald uit het Engels op de ouderwetse manier en ik was benieuwd hoeveel makkelijker het nu zou gaan. Bij een test welk programma de beste Engels-Nederlandse vertaling maakte, Chat GTP 4o of DeepL, was er geen overtuigend verschil. Ik maakte de vertaling met DeepL omdat dat per hoofdstuk kan; Chat 4o moet nog per pagina.

In een halfuur was het hele boek vertaald. Ik was erg onder de indruk en dat ben ik nog steeds, maar daarna is het toch nog vier maanden werk geweest. Muir is een natuurliefhebber en ook nog uitvinder, het boek staat vol vogels, planten en andere zaken waarover AI nog in het duister tast onder welke naam die in Nederland door het leven gaan. Eigenlijk verbazend, want op Internet is dat allemaal allang voorhanden. Het was beter geweest als onbekende woorden onvertaald waren gelaten, maar helaas slaat het programma er een slag naar. Het lijkt in orde, zo'n 'blauwe vogel' voor 'bluebird', je leest er makkelijk overheen. Daar wemelt het van. Verder bleek geen van beide programma's raad te weten met ons onderscheid tussen 'als' en 'wanneer'. En de zinsbouw bleef Engels, waardoor veel plaats- en tijdsaanduidingen voor ons op de verkeerde plek stonden.

Na de tweede ronde was er dus een derde nodig om tienduizenden kromme zinnen om te zetten in min of meer soepel Nederlands. En om het af te maken nog een vierde om alle *miles*, *foot*, *bushels*, *rods* en *inches* om te rekenen in onze eenheden. Vaak wordt dat overgeslagen, maar hier kon dat niet.

De Nederlandse uitgave is dus het resultaat van één automatische vertaling en drie rondes mensenwerk. Met zorg en veel liefde voor de tekst, al zullen er zeker tekortkomingen zijn. De basisvertaling met AI heeft wel wat tijdswinst opgeleverd, maar niet zoveel,

misschien een kwart. Voor een boek als dit, dat letterlijk en figuurlijk buiten gebaande paden gaat, lijkt het nog toekomstmuziek dat je alleen maar hoeft aan te vinken in welke taal je het wil lezen.

Misschien maar goed ook, want anders zou deze vertaling weggegooide tijd zijn. Terwijl we nu een boek aan de Nederlandse bibliotheek hebben mogen toevoegen dat absoluut tijdloos is, een combinatie van natuurbeleving, actuele natuurfilosofie en een avontuurlijk levensverhaal waar de lezer hopelijk veel plezier van zal hebben.